

Tanulmány

E tanulmány célja, hogy a Start-munkaprogram keretei között folyt és jelenleg is folyó TÁMOP 2.1.6-12/1-2012-0001 azonosítószámú „Újra tanulok!” megnevezésű kiemelt projekt országos tapasztalatait összegezze. Nem tiszte ugyanakkor teljes körű elemzést nyújtania – bár a koherens érthetőség végett vázlatos képet próbál adni – a közfoglalkoztatás jelen rendszeréről, annak rövid- és hosszútávú társadalmi, szociológiai és gazdasági hatásairól.

Bevezetéképp érdemes megvizsgálni a közfoglalkoztatás, mint aktív foglalkozáspolitikai eszköz kialakulásának fontosabb állomásait.

A modern kori tőkés demokráciákat górcső alá véve leszögezhető, hogy a társadalom formálásának, fenntartásának, reprodukciójának releváns eszköze a szociálpolitika. Ennek egy szegmense a munkanélküliség kezelése, érdemi és hasznos foglalkozáspolitikai intézkedések igénybevételével.

A foglalkozáspolitikai jelenleg ismert formája csak elmúlt cca. hatvan évben alakult ki, azt megelőzően az állam a büntetőpolitika eszközével (tömeges bebörtönzések), majd a XVIII. századtól kezdődően kényszermunkaként definiálható közmunkák bevezetésével igyekezett kordában tartani a „szegénység”-et, az inaktív munkaerők óriási tömegeit. Kitűnő példa utóbbira a mai szemmel egyértelműen kontraproduktívként elkönnyelhető dologházak intézménye.

Ezen két állomást követően jutott el a közgazdasági gondolkodás és felvilágosult államelmélet arra a pontra, amely a munkanélküliséget alapvetően *a priori* nem a társadalom stabilitását veszélyeztető tényezőnek tekintette, hanem olyan – főként gazdasági és szociális - problémának, amely megoldásának/felszámolásának fő csapásiránya a munkaerő-piacra való reintegráció.

Magyarország a múlt század nagy gazdasági világválságát leszámítva csak a rendszerváltozást követően szembesült a munkanélküliséggel, s természetesen ezt követően vált a

foglalkozáspolitikai egyik legfontosabb céljává a közmunka, a közfoglalkoztatás rendszerének kiépítése és fenntartása.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás később megnyitotta azokat a pénzforrásokat, amelyeket az addig regnáló kormányok nem tudtak hasznosítani. Mindazonáltal 2010-ig valódi, célzott, a munkanélküliséget csökkenteni kívánó intézkedésekre egyáltalán nem került sor; tüneti kezelések garmadájával próbálták az erre hivatott szervezetek és állami intézmények „csitítani” a közhangulatot, amely voltaképp az aktívan dolgozó lakosság jövedelemadóterheinek növelésével és az így rendelkezésre álló százmilliárdok segélyként/támogatásként való újraelosztásában öltöttek testet.

Gyakorlatilag a munkaképes, de munkával nem rendelkező társadalmi rétegeket nem is ösztönözték a reintegrációra, hiszen a hónapról hónapra kapott segélyek és támogatások fedezték a kedvezményezettek alapvető igényeit.

(A KSH 2012. évi évkönyvének adatai szerint pl. 2005-ben csak ún. rendszeres szociális segélyben 158565 fő részesült, míg 2011-re ez a szám 50647 főre csökkent.)

Elmondható, hogy a liberális és szociális kormányok szinte dogmatikusan szegültek szembe valamiféle félreértelmezett szociális érzékenység miatt a „ segély helyett – munkát” elvvel. Nem valósult meg – sőt prekonceptióként sem fogalmazták meg - azt az elemi célkitűzést, hogy a demoralizáló és generációkon átívelő „megszokott” segélyezés helyett a közfoglalkoztatás, mint a reintegráció első lépcsője, testet öltjön a magyar gazdasági életben.

Érdekes, bár elszomorító tény, hogy míg a szocialista és liberális kormányok működése alatt azért nem volt autentikus országos statisztika elérhető a közfoglalkoztatás (akkor még közcélú foglalkoztatás) adatairól, mert vélhetően komplex gazdasági-társadalmi kudarcként lett volna értékelhető az abban részt vevők minimális száma, addig a jelenleg is regnáló kormányzat pressziója nyomán a Központi Statisztikai Hivatal – mint erre hivatott szervezet – nemes egyszerűséggel összevonja a „Foglalkoztatottság, munkaerő, keresetek” keresőparaméter alatt a teljes magyar munkaerőpiac vertikumát.

Nyilvánvalóan a foglalkoztatás kozmetikázása a cél, hiszen a folyamatos munkanélküliségi ráta-csökkenés a sikerpropaganda sarkalatos része. Ugyanakkor ez a tendencia káros és megtévesztő – elég csak a közfoglalkoztatásban résztvevők fix idejű szerződését figyelembe venni.

(Megjegyzést érdemel, hogy lokális statisztikák ugyan elérhetők különböző platformokon, azonban pl. egy a békés megyei, szarvasi időszakai adatállomány elemzéséből nyilvánvalóan nem lehet érdemi konzekvenciákat levonni Ózd és agglomerációjának hasonló időszakára vetítve, nemhogy az országra érvényes következtetéseket megkockáztasson bármely elemző.)

A 2010. évi választások eredményeképp – hosszas előkészítői munka után – megszületett a 2011. évi CVI. tv. a közfoglalkoztatásról, majd elindultak azok az EU társfinanszírozású projektek, amelyek az addigi segélyezésre fordított milliárdokat átcsoportosították a tényleges közfoglalkoztatásra. Mint ahogy a tanulmány summázatában azt kifejttem: felemás sikerrel.

A Start-munkaprogram, mint a fenti jogszabály motorja, az ország legelmaradottabb vidékeitől (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves) a fejlettebb, nyugati régióig mindenhol elindult. A 2011. évi költségvetésben még mindössze 60 000 millió forint, a 2012. évi központi költségvetésben ezen célra immár 132 182,5 millió forint előirányzat állt rendelkezésre, majd a keret évről évre bővült. A 2013. évi központi költségvetés már 153 779,8 előirányzattal kalkulált, míg a 2014. évi központi költségvetésben 183 805,3 millió forint szerepel.

Elvárható lett volna, hogy az egyes településeken a munkanélküliség akár 90%-os ideiglenes „megszűnése” is bekövetkezzen ilyen mérvű ráfordítás következtében, azonban az önkormányzatok a likviditási gondok (az adósság-átvállalás pontosan azokon kistélepüléseken nem volt teljes, ahol a legmagasabb a munkanélküli ráta), valamint a törvényi átláthatatlanságok és az időközben kiépült régi-új járási rendszer adminisztratív és személyi terhei stb. következtében ezt közel sem sikerült elérni.

(Egy 2012. októberi kormányhatározat szerint pl. a nemzetgazdasági miniszter a Türr István Képző és Kutató Intézetet (TKKI) jelölte ki a téli közfoglalkoztatás keretében megvalósítandó alapkompentencia-fejlesztő képzések lebonyolítására, csakhogy egy héttel az indulást követően kapta meg a jogszabályi felhatalmazást az állami iskolákat felügyelő Klebelsberg

Intézményfenntartó Központ, hogy nyújtson segítséget mind az alapkompétencia, mind pedig a 7–8. osztályos felzárkóztató képzések feltételeinek a biztosításában.)

A közmunkaprogram tehát 2011-ben indult. Az önkormányzatok ekkor nyújtották be pályázataikat a Kormányhivatalok Munkaügyi Központjaihoz a közfoglalkoztatási programmal kapcsolatban. Ez idő tájt került meghatározásra a programba bevonandók létszáma, a településeken megvalósítandó feladatok és képzések, valamint az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételek is.

Hamar világossá vált, hogy a települési önkormányzatok:

1. személyi feltételek híján nem tudnak huzamosabb időre munkavezetőket, munkafelügyelőket kiállítani a közfoglalkoztatásba bevontak munkájának ellenőrzésére – tehát a hatékonyság és eredményesség mutatói enyhén szólva is kétségesekek
2. csak a törvényileg az önkormányzatok feladatkörébe sorolt fenntartási és karbantartási időszak munkákkal (hólapátolás, ároktakarítás, etc.) tudják megbízni a többségében roma, iskolázatlan, szakképzettség és munkamorál nélküli, közmunkás-ként definiált közfoglalkoztatottak hadát – amely feladatok értelemszerűen nem segítik elő a későbbi reintegrációt

Sajnálatos tény, hogy ilyen baljós ómenü előkészítést követően került sor a TÁMOP 2.1.6-12/1-2012-0001 azonosítószámú „Újra tanulok!” megnevezésű kiemelt projekt lebonyolításra. A kitűzött megvalósítási időszak: 2012. április 23 – 2015. április 22 tart, amelyet a Nemzeti Munkaügyi Hivatal a fővárosi és megyei kormányhivatalokkal közösen valósít/valósított meg. A projekt rendelkezésre álló finanszírozási összege 44 017 199 500 Ft. (Ez az összeg később 26 000 millió forinttal kibővítésre került a téli közfoglalkoztatás bevezetésével.)

Célként

1. a felnőtt lakosság képzettségi színvonalának növelése,

2. a felnőttképzésben résztvevők számának és arányának bővítése,
3. a felnőttek tanulási kedvének javítása,
4. munkaadók szakképzett munkaerővel való jobb ellátása

került lefektetésre. Amennyiben az első három célkitűzést tekintjük mérvadónak, a projekt eddigi szakasza sikeresnek is tekinthető, azonban a reintegráció – mint végcél – csak a negyedik pont teljesítésével valósulhatna meg.

Az alábbiakban idézőjelben szerepel a projekt tételes dokumentációja, dőlt betűs kiemeléssel pedig a tényleges eredmények – mindkettő taxatív felsorolásban.

1. „A projekt lehetőséget kínál az alacsony iskolai végzettségű és szakképzetlen felnőttek számára, hogy felzárkózzanak és megszerezzék a szakképzésben való részvétel feltételét jelentő alapfokú végzettséget.”

A TÁMOP 2.1.6-12/1-2012-0001 azonosítószámú „Újra tanulok!” megnevezésű kiemelt projekt végrehajtásában oroszlánrészt vállalt az EMMI Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárságának háttérintézménye, a Türr István Képző és Kutató Intézet, amely mintegy 15 éve foglalkozik felnőttképzéssel. Mellettük a regionális szakmunkásképző- és szakközépiskolák, alapítványi iskolák is pályáztak (és nyertek) a pályázaton, amely azt vetítette előre, hogy az oktatásban résztvevő közfoglalkoztatottak valóban nagyobb eséllyel próbálkozhatnak a munkaerőpiacon.

A cél nemes tehát, ám a kivitelezés több sebből is vérzik. Ad 1, felzárkózás, a szakképzés alapfeltétele pontosan az a fajta „alapfokú végzettség”, egyszerűbben szólva a 8. általános végzettség megszerzése, amely a szakképzésnél jóval később, az ún. Téli közfoglalkoztatás keretei között indult meg 2013. december 2-től, míg a speciális szakképzések – amelyek minőségi mutatói finoman szólva is kérdőjelesek – 2011. második félévében mintaprogramként, majd 2012-től már az egész országra kiterjedően „élesben” futottak. Tehát építészeti terminus technikussal élve: az építmény nem az alapozással, hanem a falazással indult.

Ad 2, a különböző kompetenciákkal rendelkező mintegy 100.000 közfoglalkoztatott oktatása tragikus eredménnyel zárult. Még a minisztérium által leginkább preferált TKKI összegzése szerint is „...viszonylag nagy tömegben élnek olyan emberek, akik számára – az egyes sajtóorgánumok által kritizált – teszt (belépő szintfelmérő), komoly kihívást jelent. Ezek az emberek sajnos egyszerű állításokat, utasításokat, tájékoztatást sem képesek megérteni, ennek következtében még az egyszerű munkafolyamatokat tartalmazó közmunkában sem tudnak értéktérítő tevékenységet végezni.”

Felmerül tehát a kérdés: ha a napocska-bárányfelhő-hópehely némileg dehonesztáló triászaként elhíresült botrány konzekvenciáit levonjuk, vajon milyen eséllyel indulnak ezek az emberek a jóval komolyabb tudásszintet igénylő CNC-esztergályos, vagy minősített hegesztő, dajka, stb. képzéseknek, amennyiben sok esetben saját nevük leírása is gondot okoz.

Kétségtelen, a különböző kompetenciákat, alapkészségeket történő felmérést követően többfajta formában realizálódtak a képzések, ám ezek döntő hányada nem a valós tudásszint bővítését célozta, hanem pusztán szellemi tornaként lehet őket aposztrofálni. (Ráhangoló/motiváló tréning; Kulcskompetenciák fejlesztése: Írás-olvasás; Kulcskompetenciák fejlesztése: Számolás; Tanulástechnikai tréning; Életvitel; Mentálhigiéné tréning)

Sokatmondó, hogy bár a téli közfoglalkoztatás már lezárult, azonban érdemeen analizálható számadatok (hányan szerezték meg a továbbtanuláshoz szükséges végzettséget pl.) most sem hozzáférhető.

2. „Emellett iskolai végzettségtől függetlenül pótolni tudják hiányzó kompetenciáikat, valamint a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő, konkrét munkatevékenység végzéséhez szükséges szakmai ismereteket, szakképzettséget szerezhettek, ezáltal javulhat a foglalkoztathatóságuk. A résztvevők számára a projekt ingyenes lehetőséget biztosít arra vonatkozóan, hogy képzésbe kapcsolódjanak, és a meglévő tudás-, illetve

képzettségi szintjükhöz képest magasabb iskolázottsági, illetve képzettségi szinthez jussanak.”

Mint ahogy azt már a fentiekben is említettem, a „szakképzettség” szót meglehetősen tágan értelmezték a projekt irányítói és végrehajtói.

A munkaerőpiac szigorú, folyamatosan frissülő és magas szintű elvárásait figyelmen kívül hagyva, általában OKJ, vagy még azt sem elérő végzettséget biztosító oktatások indultak – tömegével.

A különböző kompetenciákkal bíró hallgatói csoportoktól már eleve nem lehetett elvárni, hogy a többéves szakmai képzéseket pótolandó néhány hónapos gyorstalpaló után hasznosítható tudást szereznek. A TKKI által szervezett „Háztáji állattartás” és „Háztáji növénytermesztés és tartósítás” tanfolyamok heti egy napos elméleti és két napos gyakorlati oktatási metodikával indultak. A megszerzett végzettségek - pl. segédmezőgazdász-állattartó – valójában egyáltalán nem jelent nemhogy automatikus elhelyezkedést a munkaerőpiacon, de még a tervezett s csak a politikai álmokban feltűnő szociális szövetkezetek is érthető módon inkább „szak”emberek bevonását tervezik. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a hallgatók a sikeres tanfolyam-befejezésről csak egy tanúsítványt kaptak (azaz a munkaerő-piacon rég csődöt mondott OKJ-s végzettséggel /sem/ egyenértékű bizonyítványt) akkor nem lehet másként sommáznia a projekt ezen célkitűzését, mint megtévesztő és súlyos csúsztatást.

Tény, hogy a felnőttképző intézetek által szervezett tanfolyamok, mint pl. a motorfűrész-kezelő, parkgondozó végzettségek ideig-óráig biztosíthatnak esélyt a munkavállalók számára, azonban nem lehet kétséges, különösen az ország bérspektrumát ismerve, nem letéteményese egyik szakma sem a felemelkedésnek, legfeljebb a vegetálásnak.

Idekívánkozik és vitathatatlan: a folyamatban lévő közfoglalkoztatási programokban résztvevőknek, több tízezer embernek biztosítottak kereseti lehetőséget az önkormányzati, állami és nonprofit közfoglalkoztatók, egyházak, valamint az ún. „országos közfoglalkoztatók”, mint például a MÁV, magánerdő-gazdálkodók, vízügyi

igazgatóságok stb., azonban azt kijelenteni, hogy ezen hangsúlyozottan behatárolt időszaki munkák következtében javulna a foglalkoztathatóságuk, merész, már-már fantasztikus elképzelés.

3. „A kiemelt projekt megvalósítója - a várakozásoknak megfelelően - országos hatáskörben, valamennyi kistérség, megye és régió fejlődéséhez és versenyképességéhez hozzá kíván járulni azzal, hogy az ott élő alacsonyán iskolázott embereket piacképes szakképesítéshez juttassa, valamint a jelentkezők munkavállalásához, képzésben való részvételéhez szükséges kompetenciáinak fejlesztését elősegítse.”

4. „A programmal csökkenthető a hátrányos helyzetű településen élők lemaradása, ugyanis a megvalósítók szem előtt tartják a területi egyenlőtlenségeket, és a hátrányos helyzetű térségekhez arányosan nagyobb forrást biztosítanak a kiemelt projekt keretében, így segítve azok felzárkózását a fejlettebb területekhez.”

5. „A résztvevők egyéni helyzetüknek, tudásszintjüknek és a munkaerőpiac igényeinek megfelelő, versenyképes tudást, ismeretet sajátíthatnak el. A program a képzettségi szint emelésével erősíti Magyarország versenyképességét, és a munkavállalók nagyobb eséllyel tudnak elhelyezkedni akár a magyar, akár a külföldi munkaerőpiacon. A hiányszakmákban történő képzéssel emelkedik a munkáltatók szakképzett munkaerővel történő ellátása, ami hozzájárul a foglalkoztatók versenyképességének növekedéséhez, kedvezőbb anyagi, szakmai előmeneteli lehetőséget biztosít a képzésben résztvevők számára.”

Talán ez a projekt három olyan pontja, amely leginkább vitatható az eredmények tükrében. Nyilvánvaló, hogy az olyan promotálható kulcskifejezések, mint a „versenyképesség növelése”, „hátrányos helyzetű térségek... felzárkózását” és „munkaerőpiac igényeinek megfelelő, versenyképes tudás” egyetlen célt szolgálnak. A forrásbiztosító EU felé postázott sikerpropagandát.

Hűen prezentálja a programpontok valószínűtlenségét leghátrányosabb helyzetű észak-keleti régió, ahol az ipar és soha nem a mezőgazdaság jelentette a gazdasági túlsúlyt – termőföldek híján – így nonszensz lenne az az elvárás, hogy a túlnyomórészt mezőgazdasági jellegű képzések bármiféle versenyképesség-javulás felé mutatnak. A sokszor emlegetett önfenntartó falvak, kistérségek kialakulását és megszilárdulást vitathatatlanul elősegítette a projekt, mindazonáltal sem felzárkózás, sem versenyképesség-javulás nem prognosztizálható általuk.

A TKKI 2012. évi beszámolója szerint a projekt az évben országosan 9675 fő részvételével indult. A legmagasabb képzési létszámmal Borsod-Abaúj-Zemplén megye büszkélkedhet, ahol 2326 fő került be a programba. Kétségtelen, hogy ez szám nem jelent megváltást a „versenyképesség-javulás” vonatkozásában. A Start-munkaprogram ugyanebben az évben 2012. márciusában vette kezdetét, de ebben csak a szokásosnak mondható és fentebb példával illusztrált településfenntartási feladatok kaptak helyet. Ennélfogva érdemi versenyképesség-javulás itt sem kimutatható.

Az „Újra tanulok!” projekt keretében végző hallgatók mintegy 100 000 forintos nettó, ún. sikerdíjban részesültek, ami az önkormányzatoknak további lokális problémákat okozott, hiszen nem tudták érdemben megindokolni sem az alapkompétencia-fejlesztő tréningen résztvevők, sem pedig a képzésekből kimaradt közfoglalkoztatottak felé: ők miért nem kaptak valamiféle részarányos sikerdíjat. (Megjegyzést érdemel: ezen összeg arra kimutathatatlanul kevés, hogy hosszú távú segítséget nyújtson, de pl. a szegregációs ellentéteteket kellőképpen kiélezte, súlyosbította. Bár tagadhatatlan, hogy a „szakképzettséget” szerzők többet mutattak fel a képzésből kimaradtakkal szemben adott egységnyi időszak alatt, ám azt nem szabad elfelejteni, hogy a képzések napjain a pluszmunka az utóbbi csoportokra hárult. Tompította volna a feszültséget, amennyiben – ha nem is projekt szervezői – de az erre illetékes hatósági szervek a Start-munkaprogram keretéből némi kompenzációt nyújtanak.)

Összegzésképpen megállapítható, hogy a projekt képzései a háztáji gazdaságok vonatkozásában sikerrel zárultak, ugyanakkor az a cél, hogy ezen képzettséggel a szociális szövetkezetekben – vagy akár más mg-i célterületen – termelői munkát

Dorkó László A közfoglalkoztatásban folyó oktatás én annak eredményei

végezhessenek, nem valósult meg. Gyakorlatilag a segédmezőgazdász-állattartók tömegei jelenleg is közfoglalkoztatottak, részben a szociális szervezetek hiánya, részben a képzettség munkáltatói megítélése miatt.

Forrásanyagok:

www.tkki.hu

www.ksh.hu

www.mkogy.hu

Szabó Attila: A közfoglalkoztatás, mint foglalkoztatáspolitikai eszköz

ÖSSZEFOGLALÁS

- *a szociálpolitika szerves részének tekinthető, és munkanélküliséget rövidtávon érdemben kezelő közfoglalkoztatást jelenleg a 2011. évi CVI. tv. szabályozza, ezen jogszabály hatálybalépését követően indultak azok az EU társfinanszírozású TÁMOP projektek, amelyek a szocialista és liberális kormányok alatt addigi segélyezésre fordított milliárdokat átcsoportosították a tényleges közfoglalkoztatásra.*
- *2011 óta a magyar költségvetés usque 530 milliárd forint biztosított közfoglalkoztatásra, ezen felül a TÁMOP 2.1.6. „Újra tanulok!” projekt összesen 68 milliárd forint eu-forrásösszeggel kalkulálendő.*
- *NEM áll rendelkezésre autentikus és pontos statisztika a fenti összegek részarányos felhasználásáról, valamint a KSH adatai is csak összegezve s nem bontásban tartalmazzák, hogy egységnyi időszakban foglalkoztatottság hogyan oszlott meg a közfoglalkoztatotti, közalkalmazotti, kormánytisztviselő, magán, etc. szférákban.*
- *A 2011-ben mintaprogramként, majd 2012-ben és 2013-ban élesített, országos uniós finanszírozású projektek nem nyújtottak érdemi perspektívát sem a képzésekben résztvevők, sem az önkormányzatok számára, mivel az előbbi mélyszegénységben élő, szegregációtól sújtott tömegek továbbra is csak a közfoglalkoztatásban képesek elhelyezkedni az OKJ-s végzettséggel sem egyenértékű tudásanyaggal, az utóbbiak (önkormányzatok) pedig nemhogy pluszforrást kaptak volna a valódi szociális szövetkezetek létrehozására, de a járási átalakulások mind személyi mind mind dologi kiadás-oldalról tovább csökkentette mozgásterüket.*
- *Álláspontom szerint, ha ezen összeg- és humán erőforrás – még fennálló része - kistérségi szociális gazdaságok, feldolgozóüzemek létrehozására lenne átcsoportosítva, akkor az valós, érdemi és a lakosság számára is érezhető javulást*

eredményezne. Jelen pillanatban tulajdonképpen a személyi kiadás-rész továbbra is egyfajta segélyt jelent a közfoglalkoztatottak számára.

- Az NFA által az önkormányzatoknak biztosított, átlagosan néhány hektárnyi terület élőmunkaerőt igénylő fejlesztésekkel és a bio-gazdálkodást célzó innovációkkal valódi szociális szövetkezetek létrehozását segítené elő, amely mind a helyi lakosság igényeit kielégítő, egészséges életvitelt, mind a települések önfenntartását s nemcsak napi túlélést biztosítaná. A fent említett több mint 500 milliárdnyi ráfordítás befektetésként realizálódna – ez körülbelül (létrehozás költségei, ingó és ingatlanvagyon, tőke, likviditási tartalék, stb.) 5000(!) szociális szövetkezet, feldolgozóüzem alapítására és egy éves fenntartására lenne elegendő, a személyi és dologi kiadásokat is beleértve. (Természetesen itt a főleg nem gépesítést igénylő zöldség – téli, vegetációs időszakban gomba – termesztés kaphatna hangsúlyt, hiszen a „mentsük ami menthető” elvet követve, a közfoglalkoztatottak végzettsége erre elegendő.)*
- Az egy éves időszakot követően a biotermékekkel, hungarikumokkal nemcsak a multinacionális cégek valós konkurenciájaként jelentkeznének az immár profitorientált, hosszútávra tervező szövetkezetek, de statisztikailag is büszkén vállalható valódi munkahelyet – tehát perspektívát kínálnának a jelenleg „árokkipirgáló” közfoglalkoztatottaknak.*
- Értelemszerűen ezen összeggel kalkulálni már merőben hipotetikus. Azonban a jövőre nézve a társfinanszírozású projekteken belüli képzések megvalósítása ennek a prekoncepciónak a nyomvonalán kellene haladjon.*